

Джавід Ширзад огли МІРЗОЄВ

аспірант кафедри туризму, Харківський національний економічний
університет ім. Семена Кузнеця, Україна, e-mail: javid20082@gmail.com,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3555-7672>

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РИНКУ МІЖНАРОДНИХ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ТА ВИМОГИ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ УКРАЇНИ

Мірзоєв, Д. Ш. огли. Основні тенденції ринку міжнародних освітніх послуг та вимоги до формування стратегічних пріоритетів України // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць (ISSN 2313-4569); за ред. М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2018. № 2 (66). С. 174–184.

Анотація. У статті розглянуто основні показники функціонування світового ринку освітніх послуг на прикладі провідних країн-лідерів за кількістю іноземців-випускників вищих навчальних закладів. На основі статистичних даних Світового банку за 2016–2017 роки розраховано коефіцієнт співвідношення між кількістю іноземців-випускників ВНЗ та пропозицією робочої сили (наявним працездатним населенням). Проаналізовано динаміку та структуру кількості іноземних громадян, що здобувають вищу освіту в Україні. Особливу увагу зосереджено на останніх змінах у географічній структурі в'їзного потоку. Виділено країни, які в минулих роках були основними постачальниками іноземних абітурієнтів, але за низкою причин поступилися іншим державам, що потребує нагального перегляду стратегії співробітництва із закордонними партнерами. Проведено порівняння кількості іноземців, яких було прийнято на початковий цикл навчання, із загальними обсягами випуску після завершення повного циклу. Виявлено характерні вимоги потенційних споживачів до приймаючих країн, на основі яких на державному та регіональному рівнях повинні будуватися стратегії залучення зарубіжних студентів до національних освітніх закладів. Серед основних відокремлено: забезпечення безпеки перебування іноземних громадян в країні, використання інноваційних технологій у процесі навчання та забезпечення зв'язку із практичною діяльністю, наявність транспортної та побутової інфраструктури, проведення маркетингових заходів на постійній основі та надання повної інформації щодо процедури вступу та підготовки до іспитів. Наведено приклади практичної реалізації цих стратегій та альтернативи їх використання. Обґрунтована ефективність стимулювання експорту освітніх послуг для соціально-економічного розвитку країни та активізації міжнародного ділового співробітництва.

Ключові слова: вимоги споживачів до освітніх послуг; показники світового ринку освітніх послуг; експорт освітніх послуг; географія в'їзних потоків; кількість іноземців, які навчаються в Україні.

Джавид Ширзад оглы МИРЗОЕВ

аспірант кафедры туризма, Харьковский национальный экономический
университет им. Семёна Кузнеця, Украина, e-mail: javid20082@gmail.com,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3555-7672>

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РЫНКА МЕЖДУНАРОДНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ И ТРЕБОВАНИЯ К ФОРМИРОВАНИЮ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ПРИОРИТЕТОВ УКРАИНЫ

Мирзоев, Д. Ш. оглы. Основные тенденции рынка международных образовательных услуг и требования к формированию стратегических приоритетов Украины // Вестник социально-экономических исследований : сб. науч. трудов; под ред. М. И. Зверякова (глав. ред.) и др. (ISSN 2313-4569). Одесса : Одесский национальный экономический университет. 2018. № 2 (66). С. 174–184.

Аннотация. В статье рассмотрены основные показатели функционирования мирового рынка образовательных услуг на примере ведущих стран-лидеров по количеству иностранцев-выпускников высших учебных заведений. На основе статистических данных Всемирного банка за 2016–2017 годы рассчитан коэффициент соотношения между количеством иностранцев-выпускников вузов и предложением рабочей силы (имеющимся трудоспособным населением). Проанализирована динамика и структура количества иностранных граждан, получающих высшее образование в Украине. Особое внимание уделено последним

изменениям в географической структуре въездного потока. Выделены страны, которые в прошлые годы были основными поставщиками иностранных абитуриентов, но по ряду причин уступили свои позиции, что требует неотложного пересмотра стратегии сотрудничества с зарубежными партнерами. Проведено сравнение количества иностранцев, которые были приняты на начальный цикл обучения, с общими объемами выпуска после завершения полного цикла. Выявлены характерные требования потенциальных потребителей к принимающим странам, на основе которых на государственном и региональном уровнях должны строиться стратегии привлечения иностранных студентов в национальные образовательные учреждения. Среди основных названы: обеспечение безопасности пребывания иностранных граждан в стране, использование инновационных технологий в процессе обучения и обеспечения связи с практической деятельностью, наличие транспортной и бытовой инфраструктуры, проведение маркетинговых мероприятий на постоянной основе и предоставление полной информации о процедуре поступления и подготовки к экзаменам. Приведены примеры практической реализации данных стратегий и альтернативы их использования. Обоснована эффективность стимулирования экспорта образовательных услуг для социально-экономического развития страны и активизации международного делового сотрудничества.

Ключевые слова: требования потребителей к образовательным услугам; показатели мирового рынка образовательных услуг; экспорт образовательных услуг; география въездных потоков; количество иностранцев, которые учатся в Украине.

Dzhavid MIRZOIEV

Postgraduate Student, Department of Tourism, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine, e-mail: javid20082@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3555-7672>

MAIN TRENDS IN THE MARKET OF INTERNATIONAL EDUCATIONAL SERVICES AND REQUIREMENTS FOR THE FORMATION OF STRATEGIC PRIORITIES OF UKRAINE

Mirzoiev, D. (2018). Main trends in the market of international educational services and requirements for the formation of strategic priorities of Ukraine. Ed.: M. Zveryakov (ed.-in-ch.) and others [Osnovni tendentsii rynku mizhnarodnykh osvitynykh posluh ta vymohy do formuvannia stratehichnykh priorityativ Ukrainy; za red.: M. I. Zveriyakova (gol. red.) ta in.], Socio-economic research bulletin; *Vіsник social'no-ekonomichnih doslidzen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 2 (66), pp. 174–184.

Abstract. The main indicators of functioning of the world market of educational services using the example of the lead countries by the number of foreign graduates of higher education institutions are considered in the article. The ratio between the number of foreign citizens graduated from higher education institutions and the supply of labour force (available working population) is calculated on the basis of the World Bank's statistics for 2016–2017. The analysis of the dynamics and the structure of number of foreign citizens obtaining higher education in Ukraine is conducted. A special attention is focused on the recent changes in the geographical structure of the inbound flow. The countries, which were the main suppliers of foreign entrants in the past years, but for a number of reasons have lost ground to other states, are identified that requires an urgent review of the strategy of cooperation with foreign partners. The comparison of the number of foreigners enrolled at the initial cycle of studies with the total graduates' output after completion the full cycle is provided. The characteristic requirements of potential consumers to host countries are revealed, on the basis of which the strategy of attracting foreign students to national education institutions should be built on the state and regional level. Among the main requirements are the security of foreign citizens' stay in the country, the use of innovative technologies in the educational process and interrelation with practical activities, the availability of transport and domestic infrastructure, permanent marketing activities and full information support on the enrolment procedure and preparation for examinations. The examples of practical implementation of these strategies and alternatives to their use are given. The efficiency of stimulating the export of educational services for the country's socio-economic development and intensification of international business cooperation is substantiated.

Keywords: consumer requirements for educational services; indicators of the world market of educational services; export of educational services; geography of inbound flows; the number of foreigners studying in Ukraine.

JEL classification: I230; I250; F220

Постановка проблеми у загальному вигляді. Надання освітніх послуг зарубіжним споживачам вважається дохідним та престижним напрямом експортної діяльності. Конкуренція на глобальному ринку ускладнюється тим, що вибір приймаючої країни не

обмежується стандартним набором чинників, а враховується репутація держави, рівень її інноваційного потенціалу та перспективність зростання національної економіки у середньо- та довгостроковому періоді, адже для значної частини майбутніх студентів одним із найважливіших критеріїв вибору є можливість подальшого працевлаштування в країні навчання. Як свідчить досвід провідних країн щодо прийому іноземців на навчання, позитивні ефекти від цієї діяльності перевищують негативні, оскільки така форма міжнародного співробітництва стимулює обмін досвідом у різних сферах господарювання та прискорює укладання ділових контрактів між регіонами, що приймають участь у обміні, тому що для великої кількості молодих спеціалістів закордонні ринки не є новими і вони вже розуміються на уподобаннях споживачів та особливостях підтримання ділових стосунків. За останні роки Україна, на жаль, втратила частину своїх конкурентних переваг на світовому ринку освітніх послуг, проте ця галузь й дотепер залишається однією з пріоритетних та має суттєвий потенціал для розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблематика міжнародних освітніх послуг у галузі вищої освіти є доволі широким полем наукових досліджень і стає на сьогодні вкрай актуальною, тому що на сучасному рівні світогосподарських зв'язків добробут соціально-економічних систем не в останню чергу залежить від якості людського капіталу. Серед основних напрямів наукових інтересів у галузі міжнародної освіти виділимо: державне та наддержавне планування інтеграції системи вищої освіти в інноваційну діяльність та реальний сектор – К. Драгоміреску-Гайна, Л. Еліа та А. Вебер [1] досліджують стан та перспективи подальшого зростання національних господарств країн ЄС залежно від інвестицій у вищу освіту та виконання стратегічних цілей залучення у процес створення інновацій якомога більшої частини резидентів, А. Продан [2], Е. Бленчард і Дж. Вільям [3] обґрунтовують необхідність доступу до ресурсів вищої освіти для усіх верств населення як чинник формування інтелектуального капіталу і підвищення конкурентоспроможності країни на глобальному ринку; класифікацію способів та форм міжнародної освіти пропонують А. Алам тощо [4]; Л. Ларіна [5] розглядає управлінські механізми організації навчального процесу для іноземних громадян, надає рекомендації для ВНЗ, які хочуть бути успішними та популярними серед абітурієнтів; А. Байдак, К. Шаріот та І. Ілляшенко [6] аналізують вплив мовного та культурного середовища у сфері міжнародної освіти; у роботі [7] наводиться методика опитування стосовно очікувань та вимог іноземних студентів до інфраструктури системи вищої освіти приймаючої країни.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більша частина публікацій, що була опрацьована автором, заснована на ретроспективному аналізі та констатує ті чи інші факти, надаючи детальні пояснення першопричинам тих тенденцій, що спостерігаються на сьогодні. Багато праць зосереджені на аналізі досвіду окремих країн, наводиться ґрунтовний опис існуючих раніше проблем та заходів, які було спрямовано на їх вирішення, проте не пояснюється, які з них мали універсальні риси (пов'язані, наприклад, з останніми тенденціями глобального ринку і так чи інакше є спільними для усіх країн світу), а які були типовими лише у межах країни чи макрорегіону і, відповідно, є несуттєвими для інших. Деякі праці присвячено виявленню взаємозв'язків між активізацією саме експорту освітніх послуг та додатковим попитом на послуги місцевих господарських систем у приймаючій країні, хоча сектор освіти звичайно виділяється окремо в міжгалузевому балансі. У зв'язку з цим необхідно визначити універсальні ознаки, які характеризують світовий ринок освітніх послуг на сучасному етапі та проявлятимуться у майбутньому, щоб надалі можна було обґрунтовувати ту чи іншу стратегію активізації експортного потенціалу країни на довгостроковий період.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення головних вимог споживачів міжнародних освітніх послуг, які складають основу сучасних тенденцій функціонування світового ринку, та аналіз стану цієї галузі в Україні. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання:

– провести огляд основних показників експорту освітніх послуг за провідними країнами,

визначити їх спільні та відмінні риси;

- охарактеризувати зміст запитів споживачів міжнародних освітніх послуг, пояснити, яким чином вони можуть впливати на державні стратегії у даній сфері;
- проаналізувати динаміку потоків іноземців, що навчаються у вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ) України, за наявності – виявити джерела можливих загроз для подальшого розвитку галузі та напрями діяльності, яким варто приділити першочергову увагу.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними ЮНЕСКО, у 2017 р. за кордоном навчалася понад 4,6 млн. здобувачів вищої освіти. Лідерами за кількістю іноземних студентів названо 16 країн, але показники Чилі є набагато меншими порівняно з іншими (табл. 1). Дані табл. 1 показують не загальний обсяг слухачів, а кількість випускників, тобто тих, хто завершив повний цикл навчання і отримав диплом про відповідний рівень освіти. Такий показник використовується, коли необхідно акцентувати увагу на ефективності освітньої системи та розрахувати потенціал ринку праці.

У Австралії та Новій Зеландії на 1 000 осіб працездатного населення (резидентів країни) припадає 22–23 випускника-іноземця, від 10 до 15 іноземців із завершеним циклом вищої освіти на 1 000 потенційних працівників – у Об'єднаному Королівстві, Франції, Канаді та Фінляндії. Найменший цей показник в Індії, Китаї та Мексиці. Кількість іноземних студентів прямо не залежить від загальної кількості робочої сили, тобто можна зробити припущення, що у досліджуваних країнах метою залучення іноземців до навчання не було їх подальше працевлаштування через брак кваліфікованої робочої сили (за виключенням окремих випадків). Навпаки, вища освіта стала ще однією статтею експорту послуг, першочергове завдання якої – наповнювати державний та місцеві бюджети. Пошук же кваліфікованих спеціалістів на вільні робочі місця підприємці здійснюють у режимі «поточного часу» – якщо і надають перевагу у працевлаштуванні на повний робочий день іноземцям, то тим, які вже володіють необхідними навичками і закінчили навчання.

Таблиця 1

Країни-лідери за кількістю іноземних студентів (складено автором на основі [8; 9])

№ з/п	Країна	Кількість випускників ВНЗ (іноземні студенти)		Загальна кількість робочої сили, млн. осіб		Іноземців до загальної кількості працездатного населення, випускників на тис. осіб	
		2016	2017	2016	2017	2016	2017
1	США	1 043 839	1 078 822	162,777	163,464	6,41	6,60
2	Об'єднане Королівство	496 690	501 045	33,693	33,870	14,74	14,79
3	Китай	397 635	442 773	787,050	786,738	0,51	0,56
4	Австралія	292 352	327 606	12,742	12,911	22,94	25,37
5	Франція	309 624	323 933	30,320	30,357	10,21	10,67
6	Канада	263 855	312 100	19,926	20,097	13,24	15,53
7	Росія	282 921	296 178	76,202	75,639	3,71	3,92
8	Німеччина	235 858	251 542	43,295	43,473	5,45	5,79
9	Японія	152 062	171 122	66,844	66,504	2,27	2,57
10	Іспанія	76 057	94 962	23,017	22,967	3,30	4,13
11	Нідерланди	74 894	81 392	9,050	9,096	8,28	8,95
12	Нова Зеландія	61 405	62 570	2,608	2,662	23,54	23,50
13	Індія	42 420	45 424	512,765	520,194	0,08	0,09
14	Швеція	33 181	35 100	5,245	5,317	6,33	6,60
15	Фінляндія	30 827	31 120	2,687	2,685	11,47	11,59
16	Мексика	12 789	20 322	56,991	58,073	0,22	0,35
17	Чилі	3 109	3 243	8,842	8,963	0,35	0,36

У місцевого населення зазвичай позитивне ставлення до іноземців, які працевлаштовуються у країні після завершення навчання, адже вони у більшій чи меншій мірі при звичаїлися до прийнятих норм поведінки і здобули необхідну кваліфікацію, тому роботу виконуватимуть якісно і, до того ж, можуть допомогти у налагодженні закордонних контрактів. Однак, якщо рівень безробіття серед місцевого населення високий, додаткова пропозиція робочої сили може викликати обурення і заклики до надання пріоритетності у працевлаштуванні громадянам країни. Особливо негативною рисою є прийняття на керівні посади занадто великої кількості іноземців, тоді як місцеве населення вимушене задовольнятися некваліфікованою працею. Така ситуація типова для низки країн, що розвиваються, де система вищої освіти за необхідними спеціальностями є елітарною або взагалі відсутня, або ринок зайнятий переважно транснаціональними корпораціями, які занадто не переймаються проблемами місцевого населення.

Основні показники навчання іноземних громадян в Україні наведені в табл. 2. Дані табл. 2 свідчать про вкрай низьку популярність ВНЗ I-II рівнів акредитації серед іноземних абітурієнтів, а отже, про відсутність перспектив працевлаштування для представників кваліфікованих робітничих професій. Проте, така тенденція не є виключною для України. Навчання за кордоном у переважній більшості абітурієнтів асоціюється з отриманням повної вищої освіти та подальшим працевлаштуванням на керівних посадах, хоч у своїй країні, хоч в іншій. Якщо ж необхідна мінімальна кваліфікація для посад нижчого рангу, зазвичай міжнародні компанії, що приймають іноземців, організовують власні курси та програми навчання, які залишаються поза офіційними статистичними спостереженнями і, що головне, дають більше шансів на працевлаштування, оскільки кандидати отримують знання, які необхідні саме цій компанії.

Таблиця 2

Розподіл іноземців за ВНЗ України, 2017–2018 н. р. [10]

ВНЗ	Показники	Осіб	Країни, з яких прибуло найбільше іноземців
1	2	3	4
Коледжі, технікуми, училища	Всього навчається	155	Білорусь (58), Російська Федерація (24), Азербайджан (11), Японія (11), Вірменія (6), Таджикистан (5); з інших країн – менше 5 осіб
	Прийнято на початковий цикл навчання	41	Російська Федерація (9), Японія (5), Азербайджан (4), Таджикистан (3), Білорусь (2), Вірменія (2), Ізраїль (2), Узбекистан (2), Киргизстан (2); з інших країн – менше 2 осіб
	Випущено після завершення повного циклу навчання	31	Грузія (13), Білорусь (4), Російська Федерація (3), Азербайджан (3), Камерун (2), по 1 випускнику – Афганістан, Сербія, Японія, Молдова, Туркменістан, Італія
	Співвідношення кількості прийнятих на початковий цикл до кількості випускників		
Університети, академії, інститути	Всього навчається	48 836	Індія (7666), Азербайджан (6679), Туркменістан (3669), Марокко (3529), Нігерія (2705), Грузія (2101), Єгипет (1884), Узбекистан (1867), Йорданія (1733), Ізраїль (1524), Туреччина (1393), Китай (1269), Гана (1242); з інших країн – менше 1 тис. осіб
	Прийнято на початковий цикл навчання	8 013	Марокко (1120), Індія (921), Туркменістан (696), Азербайджан (633), Єгипет (378), Нігерія (328), Туреччина (296), Китай (282), Узбекистан (249), Іран (223), Ізраїль (207), Гана (205); з інших країн – менше 200 осіб
	Випущено після завершення повного циклу навчання	10 814	Туркменістан (2250), Азербайджан (1950), Нігерія (752), Індія (722), Грузія (568), Ірак (443), РФ (381), Йорданія (369), Китай (366), Молдова (330), Марокко (329), Туреччина (234); з інших країн – менше 200 осіб

Продовження табл. 2

1	2	3	4
	Співвідношення кількості прийнятих на початковий цикл до кількості випускників		0,7
Разом ВНЗ	Всього навчається	48 991	Індія (7667), Азербайджан (6690), Туркменістан (3672), Марокко (3529), Нігерія (2705), Грузія (2105), Єгипет (1885), Узбекистан (1870), Йорданія (1733), Ізраїль (1528), Туреччина (1393), Китай (1269), Гана (1242); з інших країн – менше 1 тис. осіб
	Прийнято на початковий цикл навчання	8 054	Марокко (1120), Індія (922), Туркменістан (697), Азербайджан (637), Єгипет (378), Нігерія (328), Туреччина (296), Китай (282), Узбекистан (251), Іран (223), Ізраїль (209), Гана (205); з інших країн – менше 200 осіб
	Випущено після завершення повного циклу навчання	10 845	Туркменістан (2251), Азербайджан (1953), Нігерія (752), Індія (722), Грузія (581), Ірак (443), Російська Федерація (384), Йорданія (369), Китай (366), Молдова (331), Марокко (329), Туреччина (234); з інших країн – менше 200 осіб
	Співвідношення кількості прийнятих на початковий цикл до кількості випускників		0,7

У цілому негативною тенденцією є зменшення кількості прийнятих на початковий цикл навчання до кількості випускників, що завершили повний цикл. У 2017–2018 навч. році він склав у середньому 0,7. Це означає, що на 10 випускників припадає лише 7 нових студентів, і в майбутньому можна прогнозувати зменшення кількості випущених спеціалістів, адже ще необхідно врахувати коефіцієнт незавершеності навчання, а з прийняттям нових ліцензійних умов провадження освітньої діяльності – скорочення обсягів вільних місць у ВНЗ, на які можуть претендувати потенційні здобувачі з-за кордону.

Розподіл іноземних громадян за регіонами України представлено в табл. 3. Перше місце посідає Харківська область – у місцевих ВНЗ навчалася майже 13,5 тис. іноземців на всіх курсах у 2017/2018 н. р., м. Київ друге за рейтингом – 10,8 тис. студентів (сукупна частка двох регіонів складає 49,5%). На наступні за рейтингом 10 областей припадає 44% іноземних студентів (в них кількість осіб, що навчаються за усіма циклами освіти, перевищує 1 тис. осіб). На останні 12 областей припадає лише 6,41% студентів, а у Донецькій області не було зареєстровано жодного здобувача.

Таблиця 3

Розподіл іноземних громадян за регіонами України, 2017–2018 н. р. [10]

№	Область	Осіб	Частка (%)	№	Область	Осіб	Частка (%)
1	Харківська	13 466	27,49	13	Закарпатська	895	1,83
2	м. Київ	10 772	21,99	14	Миколаївська	676	1,38
3	Одеська	5 286	10,79	15	Черкаська	637	1,30
4	Дніпропетровська	2 985	6,09	16	Рівненська	301	0,61
5	Запорізька	2 228	4,55	17	Луганська	258	0,53
6	Вінницька	1 881	3,84	18	Херсонська	152	0,31
7	Тернопільська	1 731	3,53	19	Кіровоградська	80	0,16
8	Сумська	1 675	3,42	20	Волинська	41	0,08
9	Івано-Франківська	1 590	3,25	21	Київська	38	0,08
10	Полтавська	1 527	3,12	22	Житомирська	35	0,07
11	Львівська	1 498	3,06	23	Чернігівська	18	0,04
12	Чернівецька	1 210	2,47	24	Хмельницька	11	0,02

Змінилися і напрями в'їзних потоків, хоча національні ВНЗ є популярними серед абітурієнтів з країн Азії, за кількістю випущених та прийнятих на навчання лідирують різні країни, що свідчить про суттєві зміни у позиціонуванні України на світовому ринку освітніх послуг. Якщо раніше найбільше іноземних студентів прибувало з Туркменістану, то з минулого року набір скоротився більше ніж у 3 рази, натомість з Марокко прибуло понад 1 тис. осіб. Динаміка географічних змін показників прийому іноземних студентів наведена на рис. 1.

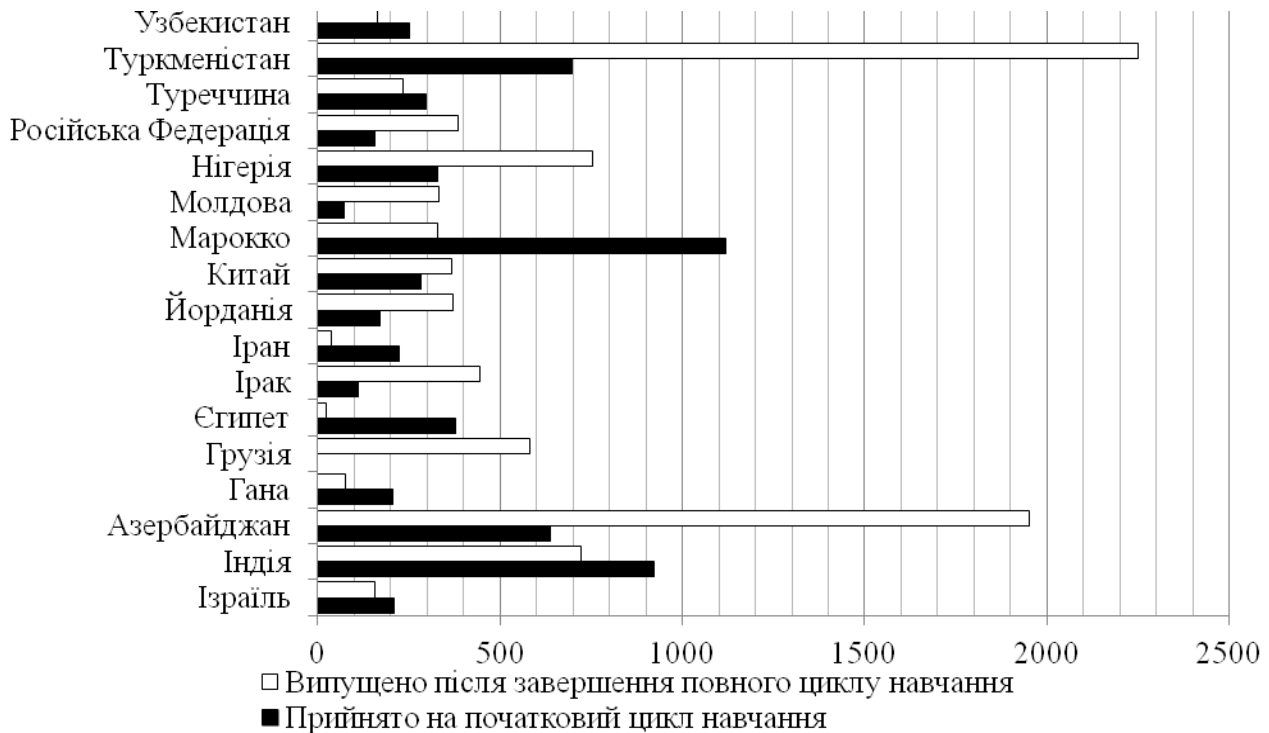

Рис. 1. Географія потоків іноземних студентів до України у 2017–2018 навч. році, осіб (побудовано автором)

Якщо збільшення обсягів прийому порівняно з випусками минулих років є позитивною тенденцією, то їх зменшення – відповідно несприятлива ситуація, яка потребує пошуку причин та прийняття заходів щодо додаткового залучення студентів. Виключенням є принципові геополітичні зміни чи практика регулювання міжнародної освіти країни, з якої прибувають студенти – тоді у приймаючої сторони може не бути можливостей до відновлення звичної кількості іноземних студентів. Наприклад, у Туркменістані декілька років тому змінилася політика щодо працевлаштування громадян країни з закордонними дипломами про вищу освіту на користь резидентів, що отримали диплом у національних ВНЗ. Зрозуміло, що абітурієнти переорієнтувалися на внутрішній ринок, щоб отримати гарантовані робочі місця.

Надання освітніх послуг іноземним студентам є для приймаючої країни доволі прибутковою статтею експорту. Окрім прямих валютних надходжень країна отримує, по-перше, стимул для розвитку внутрішньої інфраструктури (транспортної, житлової, рекреаційної), оскільки іноземні відвідувачі оселяються у певному регіоні щонайменше на півроку-рік (у середньому, якщо приймати до уваги і короткострокові програми академічних обмінів, і повний цикл навчання в університеті за другим-четвертим освітніми рівнями), а отже, виникає додатковий попит на товари і послуги, що виробляються національними підприємствами; по-друге, покращується міжнародний імідж країни – особливо у аспекті інноваційності, відкритості, демократичності та космополітизму; по-третє, існує віддалений у часі, але достатньо стійкий ефект активізації міжнародного співробітництва з країнами, з яких прибули іноземні студенти – закінчивши навчання, вони так чи інакше продовжують

підтримувати дружні контакти та налагоджувати ділові зв'язки у знайомому середовищі, добре розуміючись на менталітеті, особливостях функціонування національних ринків та розуміючи мову потенційних контрагентів. Незважаючи на розповсюдженість послуг професійних перекладачів та консультантів з ведення ділових переговорів, наявність мовного бар'єру та поверхневе ознайомлення з новим ринком перешкоджає спробам зав'язати ділові стосунки та почати бізнес у чужій країні. А головне, зрозуміти поведінку потенційних споживачів, їх мотиви до придбання продукції неможливо без занурення у повсякденне життя – на жаль, жодні маркетингові дослідження, особливо ті, що проводяться за стандартною уніфікованою формою без урахування місцевих відмінностей, не здатні виявити внутрішні стимули та психологічні реакції, які спонукають до споживання. Деякі країни достатньо успішно використовували стратегію «занурення» у чужоземне ділове середовище, спонсоруючи у масових масштабах навчання своїх громадян за кордоном і навіть вітаючи їх рішення не повертатися на батьківщину, розраховуючи таким чином на створення спільних підприємств, залучення інвестицій або подібні форми двостороннього обміну. Навпаки, керівництво інших країн вбачало надання стипендій на навчання за кордоном для тих студентів, які не поверталися додому, неприпустимою розкішшю, і розробляли цілі стратегії, як примушувати випускників повертатися назад та застосовувати отримані знання та навички у роботі національних підприємств. Існують і держави, які історично не бажають фінансувати розвиток власної освітньої системи, обмежуючись підготовкою найнеобхідніших професій, вважаючи, що простіше і дешевше винайняти кваліфікованих фахівців за кордоном, не витрачаючи тривалий час та кошти на навчання власних громадян – адже віддача від вкладених коштів у коротко- та середньостроковому періоді у будь-якому випадку не є стовідсотковою: хтось із найталановитіших випускників поїде за кордон (дуже довго чекати, коли він почне відновлювати ділові зв'язки із батьківщиною); інші не виправдають очікувань і не досягнуть того рівня професіоналізму, який саме зараз необхідний для створення конкурентоспроможної продукції; нарешті, перелік сфер діяльності, де можна почати працювати з мінімальними вкладеннями ресурсів, у тому числі людського капіталу, вкрай обмежений. Країни, навчання у яких традиційно вважається найпрестижнішим та найефективнішим, створювали репутацію та інфраструктуру освіти десятиліттями, і досягти такого високого рівня за короткий строк просто неможливо, особливо в галузі фундаментальної науки. З професійною освітою простіше, але вона обслуговує поточні завдання, тобто ті виробництва, які на сьогодні є рентабельними і технологічні цикли у яких є добре відомими і відпрацьованими. А от принципові відкриття та інновації, що здатні створювати нові товари і послуги і, відповідно, ключові конкурентні переваги, можна отримати лише за симбіозу фундаментальних і професійних розробок. Такі умови існують у обмеженій кількості країн, оскільки є й країни з потужною базою для класичної підготовки, фундаментальних наукових досліджень, але з різних причин їм бракує досвіду практичної діяльності, наприклад, відсутності підприємств, на яких можна виробляти нову продукцію або проводити експериментальні дослідження. До останньої групи належить й Україна. Ринок досліджень і розробок, як і будь-яка інша сфера діяльності третинного сектору економіки, характеризується жорстокою конкуренцією і високими бар'єрами входу. Їх подолання одиничними зусиллями, навіть найвпливовіших національних освітніх центрів, майже неможливе. Успішними на макрорегіональному та, зрештою, і глобальному ринку стають країни, де підтримка освітніх послуг стає ініціативою держави або крупних спонсорів у особі фінансово-промислових груп – у останньому випадку фундаментальну науку, зазвичай, спонсорує держава, а прикладні дослідження – виробництва, які зацікавлені в подальшому розвитку власних технологій. Головне, щоб таке співробітництво було взаємовигідним для обох сторін і не перетворилося на формальність.

Одне із головних правил маркетингу говорить: потрібно дослухатися до власного споживача, розуміти, що йому необхідно саме зараз і де він це буде готовий купити. Класичну концепцію *product – price – promotion – place* (так звані «4P» – продукція / ціна / просування / місце продажу або споживання) варто приймати до уваги і при розробленні

стратегії залучення іноземних студентів. Нажаль, інколи найбільш дієві підходи забуваються, оскільки вважаються занадто простими, і підприємці починають шукати складних шляхів, намагаючись перш за все вразити покупців і контрагентів, а не отримати вигоду. Сучасний глобальний ринок будується на парадигмі вільної торгівлі та ініціативного підприємництва. Освітні послуги варто також сприймати як один із видів підприємницької діяльності (зрозуміло, враховуючи дещо інші, ніж у звичайному комерційному проекті, мету завдання). Конкуренція в міжнародному середовищі є достатньо високою, і серед численної кількості пропозицій споживач вибере найлегший та найзручніший для себе варіант. Проаналізувавши певну кількість експертних висновків, побудованих на опитуваннях іноземних студентів, та досліджень національних ринків, автор виявив такі основні критерії, наявність яких робить освіту в іншій країні привабливою для іноземних громадян:

- низька криміногенна обстановка в країні та впевненість у особистій безпеці;
- зрозумілі та реальні умови вступу до навчальних закладів. Країни, у яких першочерговим завданням є залучення якомога більшої кількості студентів (у тому числі з сусідніх країн) з метою отримання прибутків від контрактної форми навчання, часто встановлюють мінімальні формальні бар'єри, набираючи, можливо, не самих здібних абітурієнтів, проте заробляючи достатньо коштів на підтримку привабливої інфраструктури та іміджу міжнародного освітнього регіону. Інші, навпаки, можуть вимагати від вступників наявності сертифікатів світового рівня, проводити багатоступеневі іспити за спеціальністю, але це компенсується безкоштовним навчанням та однаковими для всіх правилами та процедурою вступу. Талановита молодь готова витратити час та зусилля на підготовку до вступу, адже у результаті буде сформовано коло однодумців і особлива атмосфера навчання, спрямована на розкриття здібностей кожного і заохочення до винахідництва. Такі країни не заробляють, а витрачають на міжнародній освіті, однак у майбутньому отримують цілі команди молодих вчених, які вдячні державі за отримані дипломи, інформативне та насичене студентське життя і готові з ентузіазмом працювати чи то в науці, чи то в реальному секторі;
- забезпечення належною транспортною та побутовою інфраструктурою, яка не повинна бути гіршою за середній рівень якості, до якого іноземці звикли у власній країні (виключаючи випадки, коли студент цілеспрямовано обирає країну із нижчим рівнем економічного розвитку і розуміє, що якість життя може бути незадовільною). Варто відзначити, що міжнародному транспортному сполученню часто не приділяється достатньої уваги, оскільки вважається, що іноземний студент повертається додому тільки на канікули, усього раз чи два на рік. Це сьогодні є невірним, адже сучасна молодь є більш мобільною, і часто навчання за кордоном є альтернативою міжнародних подорожей, та й перебуваючи у іншій країні, іноземні студенти намагаються відвідати усі туристичні осередки;
- для географічно віддалених країн або для країн із суттєвими відмінностями у суспільних відносинах необхідним є так званий «підготовчий етап» – зазвичай від одного місяця до року, протягом якого майбутній студент вивчає мову та культуру країни, за бажанням має можливість відвідати університетські міста, поспілкуватися із випускниками та студентами зі своєї країни, які вже там навчаються. Фінансування кампаній із пошуку та залучення абітурієнтів у інших країнах можуть дозволити собі тільки великі університети. Виправданим у цьому випадку є робота посередницьких установ, які надають інформацію про країну перебування та мережу навчальних закладів, допомагають в оформленні необхідних дозвільних документів та проводять рекламні кампанії серед потенційних абітурієнтів. Вартість оплати послуг таких посередників все одно буде нижчою, ніж організація роботи постійних представництв чи проведення періодичних масштабних заходів;
- зміст навчання та цікаві освітні програми. Ефективність отриманих знань доводиться фактом працевлаштування. За виключенням незначної частини випускників, які прагнуть отримати освіту для цілей інших, ніж робота за спеціальністю, сучасні студенти підходять до занять дуже прагматично. Вони оцінюють навчальні програми з позиції терміну

окупності вкладених в освіту коштів та часу, який вони витрачають в аудиторії замість практичної діяльності, яка вже б приносила дохід; процедури оцінювання кваліфікації випускників роботодавцем; середнього очікуваного рівня заробітної плати фахівців даної галузі та перспектив кар'єрного зростання. Останній критерій все частіше стає головним під час вибору професії. Також потрібно забезпечити тісний взаємозв'язок між теоретичним матеріалом і реальними практичними ситуаціями. Сюди ж можна віднести гнучкий розклад занять та наявність дистанційних курсів;

- наявність академічної мобільності та взаємне визнання документів про освіту. Все частішою на вищих рівнях – магістерському та докторському – стає тенденція отримання подвійних дипломів чи посеместрове навчання в різних країнах у межах однієї освітньої програми чи проведення комплексного дослідження. Студенти, які поєднують подорожі та навчання, цінують програми міжнародних стажувань, які надають можливість слухати навчальні дисципліни в різних університетах, та у межах того ж самого часу, що необхідний для отримання диплому в «звичайному режимі», набути відповідний освітній ступінь. Інколи постає питання переведення із одного навчального закладу до іншого, у третій країні, і складна неузгоджена процедура також може завадити привабливості приймаючого закладу;
- нарешті, виправдана і економічно обґрунтована ціна навчання. Складові ціноутворення є індивідуальними для кожної країни та навчального закладу, і необхідно розуміти, коли чинник вартості є визначальним, а коли розглядається в останню чергу, а найбільш важливими є репутація закладу, якість наданих послуг, основна та супутня інфраструктура, гарантія працевлаштування тощо.

Висновки і перспективи подальших розробок. У результаті дослідження було виявлено суттєві зміни географічної структури експорту освітніх послуг України, що потребує подальших досліджень передумов таких змін та розроблення дієвих стратегій співпраці із закордонними контрагентами за новими напрямками залучення іноземних студентів. Якщо раніше найбільша їх кількість прибувала із Туркменістану та інших країн Центральної Азії, то в минулому навчальному році на початковий рівень вищої освіти вступило більше однієї тис. абітурієнтів із Марокко, зросла кількість студентів із Індії, а з Китаю, навпаки, скоротилася. Україна загалом характеризується вкрай диверсифікованим в географічному розрізі експортом освітніх послуг, тому втрата одного-двох ринків є неприємною, але не фатальною ситуацією. На рівні держави не існує будь-яких пріоритетів у виборі тієї чи іншої країни, з якої приймаються студенти на навчання; спрямування потоків більше залежить від практики окремих ВНЗ та регіональної економічної політики. На відміну від повної вищої, професійна технічна освіта в Україні є непопулярною серед іноземців, і статистика осіб, що навчаються у ВНЗ I-II рівнів акредитації, свідчить про фрагментарність та випадковість набору. Така ситуація пояснюється тим, що національні підприємства не зацікавлені у працевлаштуванні кваліфікованих робітників із-за кордону, та й ринок праці цього сегменту є перенасиченим. Кількісні показники країн-лідерів за обсягами прийому іноземних студентів свідчать про те, що перш за все експорт освітніх послуг спрямований на залучення додаткових валютних надходжень до приймаючої країни, а не на масове працевлаштування випускників, що може призвести до конкуренції на ринку праці з місцевим працездатним населенням. Подальших досліджень потребує теоретичне обґрунтування стратегій вибору цільових ринків для реалізації програми залучення абітурієнтів із-за кордону на основі потреб у споживачах та фахівцях галузей національної економіки, доведення необхідності запровадження таких програм на державному та регіональному рівні, а не лише зусиллями окремих ВНЗ.

Література

1. Dragomirescu-Gaina C., Elia L., Weber A. *A fast-forward look at tertiary education attainment in Europe 2020 // Journal of Policy Modeling. 2015. No. 37. Pp. 804–819. DOI: 10.1016/j.jpolmod.2015.05.002.*

2. Prodan A., Maxim E., Manolescu I., Arustei C. C., Guta A. L. Access to higher education : influences and possible implications // *Procedia – Economics and Finance*. 2015. No. 20. Pp. 535–543.
3. Blanchard E., Willmann G. Trade, education, and the shrinking middle class // *Journal of International Economics*. 2016. No. 99. Pp. 263–278. DOI: 10.1016/j.jinteco.2015.10.007.
4. Alam F., Chowdhurya H., Steiner T. Transnational education: benefits, threats and challenges // *Procedia – Engineering*. 2013. No. 56. Pp. 870–874. DOI: 10.1016/j.proeng.2013.03.209.
5. Larina L. N. Practical application of total quality management system to education of international students // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2015. No. 215. Pp. 9–13.
6. Baydak A. V., Scharioth C., Ilyashenko I. A. Interaction of language and culture in the process of international education // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2015. No. 215. Pp. 14–18.
7. Farrugia C., Sanger J. Gaining an employment edge: the impact of study abroad on 21st century skills & career prospects in the United States // *October 2017 Institute of International Education (IIE)*. New York. 22 p. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Publications/Gaining-an-Employment-Edge---The-Impact-of-Study-Abroad> (access date: 10.05.2018).
8. Official website of the World Bank statistical office. URL: <https://data.worldbank.org> (access date: 20.05.2018).
9. Project Atlas : 2017 release. URL: <https://www.iie.org/ProjectAtlas> (access date: 20.05.2018).
10. Державна служба статистики України : сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2018).

References

1. Dragomirescu-Gaina, C. (2015). A fast-forward look at tertiary education attainment in Europe 2020, *Journal of Policy Modeling*, No. 37, pp. 804–819. DOI: 10.1016/j.jpolmod.2015.05.002.
2. Prodan, A. (2015). Access to higher education: influences and possible implications, *Procedia – Economics and Finance*, No. 20, pp. 535–543.
3. Blanchard, E. (2016). Trade, education, and the shrinking middle class, *Journal of International Economics*, No. 99, pp. 263–278. DOI: 10.1016/j.jinteco.2015.10.007.
4. Alam, F. (2016). Transnational education: benefits, threats and challenges, *Procedia – Engineering*, No. 56, pp. 870–874. DOI: 10.1016/j.proeng.2013.03.209.
5. Larina, L. N. (2015). Practical application of total quality management system to education of international students, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, No. 215, pp. 9–13.
6. Baydak, A. V. (2015). Interaction of language and culture in the process of international education, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, No. 215, pp. 14–18.
7. Farrugia, C. (2017). Gaining an employment edge: the impact of study abroad on 21st century skills & career prospects in the United States, *Institute of International Education (IIE)*, New York, 22 p., available at: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/Publications/Gaining-an-Employment-Edge---The-Impact-of-Study-Abroad>.
8. Official website of the World Bank statistical office, available at: <https://data.worldbank.org>.
9. Project Atlas: 2017 release, available at: www.iie.org/ProjectAtlas.
10. Official website of the State Statistics Service of Ukraine [Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian]